

DOI 10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-5
УДК 351.862.22(477):355.01 "2022"

**РУЙНУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ
ВІЙНИ ЯК ПРОБЛЕМА: ФІЛОСОФСЬКО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ
АСПЕКТ**

*THE DESTRUCTION OF UKRAINE'S CULTURAL HERITAGE AT WAR AS A
PROBLEM: A PHILOSOPHICAL AND CULTURAL PERSPECTIVE*

**М. Г. Новосад
С. І. Білоус
О. Ф. Терешкун
Л. В. Борисевич**

Актуальність теми дослідження. Найактуальніша проблема сьогодення – це звільнення тимчасово окупованих українських територій від російського війська, а також відновлення зруйнованої інфраструктури й культурної спадщини України. В контексті осмислення наслідків російсько-української війни цінним стає комплексний підхід до вивчення питання про відновлення зруйнованих та пошкоджених історичних архітектурних пам'яток культури, мистецтва, повернення незаконно вивезених рухомих експонатів, картин, артефактів та інших археологічних знахідок, які становлять культурну спадщину України.

В статті здійснюється філософський аналіз та мистецтвознавча оцінка втрачених архітектурних споруд, знищених музеїв, театрів, кінотеатрів, бібліотек, тощо. Наголошується, що на сучасному етапі гостро відчувається потреба в запозиченні досвіду та підтримки від європейських країн щодо відбудови зруйнованої окупантами інфраструктури міст та сільських поселень. Виникає необхідність створення спеціальної комісії, куди б входили різні експерти, фахівці з дизайн ландшафту, архітектори, мистецтвознавці, культурологи, історики, пам'яткознавці, які б спільно змогли розробляти проекти відбудови комплексних та меморіальних мистецьких споруд. Неоднозначним виявляється стан розробки питань на перспективі спільної роботи з міжнародними структурами, організаціями та партнерами, що дає можливість міжнародної інтеграції України в культурному просторі.

Постановка проблеми. Вагомість проблематики зростає в тому, що в період російсько-української війни масштаби руйнування культурної спадщини України щоразу збільшуються і сягають непоправних втрат. Для успішного вирішення важливої проблеми є вивчення та обґрунтування міжнародних пропозицій із подальшого вдосконалення і підвищення ефективності

Urgency of the research. The most pressing problem is the liberation of the temporarily occupied Ukrainian territories from Russian troops, as well as the rehabilitation of Ukraine's destroyed infrastructure and cultural heritage. In the context of comprehension of the consequences of the Russian-Ukrainian war, a comprehensive approach to the research of the reconstruction of destroyed and damaged historical architectural monuments of culture, art, the return of illegally exported movable exhibits, paintings, artefacts and other archaeological finds that constitute the cultural heritage of Ukraine will be valuable.

The article provides a philosophical analysis and an art history assessment of lost architectural structures, destroyed museums, theatres, cinemas, libraries, etc. The current need to borrow the experience and support of European countries in rebuilding the infrastructure of cities and rural settlements destroyed by the occupation is noted as an urgent priority. There is a need for a special commission, comprising various experts, landscape design specialists, architects, art historians, cultural historians, monumentologists, who would be able to work together to develop restoration projects for complex and commemorative artistic structures. The state of development of issues on the prospects of joint work with international structures, organizations and partners, allowing Ukraine's international integration in the cultural space is proving to be ambiguous.

Target setting. The importance of the issue grows as the scale of the destruction of Ukraine's cultural heritage increases every time during the Russian-Ukrainian war and reaches irreparable losses. In order to successfully address the important issue, there is a need to study and justify international proposals for further improving and increasing the effectiveness of measures for the preservation of

заходів збереження культурної спадщини України. Аналіз напрямів на співпрацю з країнами ЄС та США спрямовує на вироблення нових механізмів в застосуванні практичних заходів щодо відбудови зруйнованої інфраструктури міст та територіальних громад України. Держава шукає необхідні ресурси для розробки важливих проєктів на повернення та збереження культурної спадщини, щоб не стерти культурну пам'ять наступним поколінням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми проводилися завдяки численним інформаційним повідомленням на основі матеріалів з Інтернет-ресурсів про знищені, зруйновані та пошкоджені зразки культурної спадщини під час збройної агресії РФ проти України. Проаналізовано важливість документів Конвенції ЮНЕСКО (1972 р.), Закони України "Про охорону культурної спадщини" (2005 р.) та Про внесення змін до Закону України "Про охорону культурної спадщини" (2010, 2015 рр.).

Особливими є наукові дослідження, що надають теоретичні знання про окремі напрями мистецтва, та культурні цінності, які занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток й наразі пошкоджені, незаконно вивезені, або щент зруйновані.

На увагу заслуговують праці М. Драгана, в яких викладено художні стилі сакральної архітектури, розкрито творчу особистість мистців та викладені неймовірні оригінальні зразки декоративної різьби, зокрема, "Українські дерев'яні церкви", "Іван Рудкович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст.", "Українська декоративна різьба XVI-XVIII ст.". Мистецтвознавчі напрацювання М. Голубця "Українське мистецтво", "Галицьке малярство", В. Щербаківського "Українське мистецтво".

Фундаментальні монографії Л. Міляєвої, які пов'язані із унікальним мистецтвом певних історичних періодів "Стінопис Потелича: Визвольна боротьба українсько-го народу в мистецтві XVII ст.", "Український середньовічний живопис". Вагомим джерелом культурфiлософських iдей, якi вираженi в мистецтвi українського iконопису, гравюри, графіки стали ґрунтовні наукові дослідження Д. Степови-ка "Українська графіка XVI-XVII ст.: Еволюція образної системи", "Скарби України", "Історія української ікони", "Українська гравюра Бароко".

Теоретичний та історичний аналіз художніх творів і явищ зробили художні критики (О. Авраменко, О. Мартинюк, В. Сидоренко), опис, аналіз і тлумачення художніх творів дали митці (С. Савчук,

Ukraine`s cultural heritage. Analysis of directions for EU and US cooperation guides the development of new mechanisms in the application of practical measures to rebuild Ukraine`s devastated urban infrastructure and territorial communities. The State is looking for the necessary resources to develop important projects for the return and preservation of cultural heritage so that the cultural memory is not destroyed for the next generations.

Actual scientific researches and issues analysis. The research on this issue has been carried out on the basis of numerous news reports from Internet resources on destroyed, ruined and damaged examples of cultural heritage during the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The importance of the UNESCO Convention (1972), the Law of Ukraine "On Protection of Cultural Heritage" (2005) and the Law on Amendments to the Law of Ukraine "On Protection of Cultural Heritage" (2010, 2015) were analyzed.

Scientific researches that provide theoretical knowledge of particular areas of art, and cultural values that are entered in the State Register of Immovable Monuments and are damaged, illegally exported, or totally destroyed are special.

The works of M. Dragan, which outline the artistic styles of sacred architecture, reveal the creative personality of artists and outline incredible original examples of decorative carving, in particular, "Ukrainian wooden churches", "Ivan Rudkovych and the formation of realism in the Ukrainian painting of the XVII century, deserve attention. ", "Ukrainian Decorative Carving of the XVI-XVIII Centuries". Arts studies by N. Golubets "Ukrainian Art", "Galician Painting", V. Scherbakovsky "Ukrainian Art".

L. Milyaeva's fundamental monographs related to the unique art of certain historical periods, such as "Potelich Stenography: Liberation Struggle of Ukrainian People in the Art of the XVII Century" and "Ukrainian Medieval Painting". A significant source of cultural and philosophical ideas expressed in the art of Ukrainian icon painting, engraving and graphics was thorough scientific research by D. Stepovyyk "Ukrainian graphics of XVI-XVII centuries: the evolution of the image system", "Treasures of Ukraine", "History of the Ukrainian icon", "Ukrainian engraving" Baroque.

Theoretical and historical analysis of works of art and phenomena was made by art critics (O. Avramenko, O. Martyniuk, V. Sidorenko), and description, analysis and interpretation of works of art were given by artists (S. Savchuk,

О. Байшев, О. Тістол, А. Савадов). Широке коло музеєзнавчих проблем, зокрема теоретичних, що стосуються фондової роботи музеїв, збереження культурної спадщини шляхом складання колекцій українського мистецтва розглядають українські дослідники: С. Кот, Г. Мезенцева, Г. Скрипник, Я. Бондарчук, С. Дмитрух, А. Цибко.

Постановка завдання. Довести, що окупація Росією територій з 2014 року (АР Крим, Донецька, Луганська області) та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року спричинила втрату великої кількості пам'яток культурної спадщини України. Виявити важливі чинники що сприятимуть державі у відбудові культурної спадщини у після воєнний період, що сприятиме інтеграції України у міжнародний культурний простір. Проаналізувати зруйновані історичні пам'ятки культури, які були пошкоджені в період війн у контексті філософсько-культурологічного аналізу. Розкрити значимість у збереженні культурної спадщини діючих норм Конвенцій ЮНЕСКО та Закону України "Про охорону культурної спадщини". Зробити переосмислення вартості втрачених культурних надбань, які були занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та незаконно вивезені російськими окупантами.

Виклад основного матеріалу. В статті описуються статистичні дані пам'яток культурної спадщини України, які внесені до списку ЮНЕСКО і під час збройної агресії російських військ були знищені, зруйновані та пошкоджені. Глобальною проблемою сучасності, яка виникла в наслідок російсько-української війни 2014-2022 рр. є втрата культурної спадщини і їх художніх стилів в яких відображено історичне життя держави через мову мистецтва. Культурна спадщина - це не тільки архітектурні сакральні храми, монастирі, театри, кінотеатри, музеї, виставкові зали, бібліотеки, громадські будівлі, парки, площі але й рухомі пам'ятки культового походження: духовні книги, посуд (потир), ікони, фрески, мозаїка, прикраси які належать до декоративно-прикладного мистецтва, кінофільми, літературні твори, музейні колекції, експонати, твори образотворчого мистецтва, артефакти археологічних знахідок, що відтворюють один із напрямів художньої культури - мистецтво. Історико-культурна та духовно-мистецька спадщина є основним ресурсом стратегічного розвитку держави та важливою складовою української культури, яка визначає цивілізацію і культурологічний потенціал нації. Існує влучна думка, що порятунком культури є

О. Baishev, O. Tistol, A. Savadov). A wide range of museological problems, particularly theoretical ones, relating to the fund work of museums, preservation of cultural heritage by making collections of Ukrainian art are considered by Ukrainian researchers: S. Kot, G. Mezentseva, G. Skrypnyk, J. Bondarchuk, S. Dmytrukh, A. Tsybko.

The research objective. To prove that Russia`s occupation of the territories since 2014 (Crimea, Donetsk and Luhansk regions) and full-scale war since February 24, 2022, has entailed the loss of a large number of Ukraine`s cultural heritage monuments. Identify important factors that will assist the State in the recovery of cultural heritage in the post-war period, which will facilitate Ukraine`s integration into the international cultural space. Analyse war-damaged historical-cultural monuments in the context of philosophical and cultural analysis. Reveal the significance in the preservation of the cultural heritage of the current UNESCO Conventions and the Law of Ukraine "On Protection of Cultural Heritage". Rethink the value of the lost cultural patrimony, which was entered in the State Register of Immovable Monuments of Ukraine and illegally removed by the Russian occupiers.

The statement of basic materials. The article describes the statistics of cultural heritage monuments in Ukraine, which are listed by UNESCO and have been destroyed, ruined and damaged during the armed aggression of Russian forces. The global problem of modernity that emerged from the 2014-2022 Russo-Ukrainian war is the loss of cultural heritage and artistic styles that reflect the historical life of the state through the language of art. Cultural heritage is not only architectural sacral temples, monasteries, theatres, cinemas, museums, exhibition halls, libraries, public buildings, parks, and squares, but also moving monuments of cultural origin: spiritual books, tableware (chalice), icons, frescoes, mosaics, jewellery belonging to the arts and crafts, films, literary works, museum collections, exhibits, works of fine art, artefacts from archaeological finds reproducing one of the areas of artistic culture - the Art. The historical, cultural and spiritual-artistic heritage is a major resource for the strategic development of the state and an important component of Ukrainian culture, defining the civilisation and cultural potential of the nation. There is an apt statement that saving culture is at the same time-saving people, which might suggest that by saving cultural heritage Ukrainians are defending their own national identity.

одночасно порятунком людини, а це може свідчити, що рятуючи культурну спадщину українці відстоюють свою власну національну ідентичність.

Висновки. Культурна спадщина України є фундаментальним джерелом формування національної самосвідомості і зростання духовного розвитку народу. Вона впливає на самоідентифікацію нації в наступні періоди розвитку, виступає одним з домінуючих ціннісних надбань держави. Визначено, що ставлення народу до пам'яток культурної спадщини є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. Визнано, що окуповані Росією території з 2014 року (АР Крим, Донецька, Луганська області) та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року спричинили велику втрату та руйнування історичних пам'яток культурної спадщини України. Через бойові дії виникла неможливість доступу українських та міжнародних експертів на територію об'єктів для спостереження за їх станом.

Звернуто увагу на цілеспрямовану діяльність державних органів охорони пам'яток культури та виконання приписів Конвенцій ЮНЕСКО, що сприятиме загальному вдосконаленню збереження і відбудови культурної спадщини із залученням міжнародних організацій як інтеграції України у ЄС.

Використано філософсько-культурологічний аналіз на прикладі окремих зруйнованих історичних пам'яток культури, що спрямовує на подальшу розробку наукових досліджень.

Вирішення культуротворчих питань, які гостро постали перед державою в умовах війни, передбачає диференційований підхід до аналізу проблеми й надання об'єктивної оцінки фахівців зруйнованим спорудам з врахування та використання кращих світових досягнень, нагромаджених міжнародним співтовариством в практиці охорони пам'яток історії та культури. Проблема втрати культурної спадщини в Україні потребує перемоги України, участі свідомих українців у відбудові втрачених архітектурних споруд та інших культурних цінностей, співпраці з міжнародними партнерами над духовно-культурними проектами щодо відродження культурної спадщини.

Ключові слова: культурна спадщина, філософсько-культурологічний аналіз, пам'яткоохоронна діяльність, законодавча база; артефакти, експонати, музеї, театри, мистецькі споруди.

Conclusions. Ukraine's cultural heritage is a fundamental source for the formation of national consciousness and the growth of the nation's spiritual development. It influences the self-identification of the nation in subsequent periods of development and acts as one of the dominant value achievements of the state. It has been established that people's attitude towards monuments of cultural heritage is an indicator of the level of development of a State and the spiritual maturity of its citizens. It is recognised that the territories occupied by Russia since 2014 (Crimea, Donetsk and Luhansk regions) and full-scale war since February 24, 2022, have led to great loss and destruction of Ukraine's historical-cultural heritage. Because of the fighting, it has been impossible for Ukrainian and international experts to access the sites to monitor their condition.

Attention has been drawn to the targeting of state authorities to protect cultural monuments and the implementation of the prescriptions of UNESCO Conventions, which will contribute to the overall improvement of cultural heritage preservation and restoration with the involvement of international organisations as the integration of Ukraine into the EU.

Philosophical and cultural analysis is used, based on the example of selected historical-cultural monuments that have been destroyed, which guides the further development of scientific research.

The solution to the cultural issues that the state was faced with during the war requires a differentiated approach to analysing the problem and providing an objective assessment by specialists of ruined structures, taking into account and using the best world achievements accumulated by the international community in the practice of protecting historical and cultural monuments. The problem of the loss of cultural heritage in Ukraine needs a Ukrainian victory, the participation of conscious Ukrainians in the restoration of lost architectural structures and other cultural values, and cooperation with international partners on spiritual and cultural projects to revive cultural heritage.

Key words: cultural heritage, philosophical and cultural analysis, monument conservation, legislative framework; artefacts, exhibits, museums, theatres, artworks.

Актуальність теми дослідження. Найактуальніша проблема сьогодення – це звільнення тимчасово окупованих українських територій від російського війська та відновлення зруйнованої інфраструктури і культурної спадщини України. Сучасні умови вимагають цілеспрямованого підходу до вивчення питання про відновлення зруйнованих та пошкоджених історичних архітектурних пам'яток культури і мистецтва, повернення незаконно вивезених рухомих експонатів, картин, артефактів та інших археологічних знахідок, які становлять культурну спадщину України.

Актуальним в дослідженні є філософський аналіз та мистецтвознавча оцінка втрачених архітектурних споруд, знищених музеїв, драматичних та кінотеатрів, бібліотек тощо. Сьогодні гостро відчувається потреба в запозиченні досвіду та підтримки від європейських країн щодо відбудови зруйнованої окупантами інфраструктури міст та сільських поселень. Виникає необхідність створення спеціальної комісії, куди б входили різні експерти, фахівці з дизайн ландшафту, архітектори, мистецтвознавці, культурологи, історики, пам'яткознавці, які б спільно змогли розробляти проекти відбудови комплексних та меморіальних мистецьких споруд. Неоднозначним виявляється стан розробки питань на перспективі спільної роботи з міжнародними структурами, організаціями та партнерами, що дає можливість міжнародної інтеграції України в культурному просторі.

Постановка проблеми. Вагомість проблематики зростає в тому, що в період російсько-української війни, масштаби руйнування культурної спадщини України сягають непоправних втрат. Для успішного вирішення важливої проблеми є вивчення та обґрунтування міжнародних пропозицій із подальшого вдосконалення і підвищення ефективності заходів збереження культурної спадщини України. Аналіз напрямів на співпрацю з країнами ЄС та США спрямовує на вироблення нових механізмів в застосуванні практичних заходів щодо відбудови зруйнованої інфраструктури міст та територіальних громад України. Держава шукає необхідні ресурси для розробки цікавих проектів на повернення та збереження культурної спадщини, щоб не стерти культурну пам'ять наступним поколінням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження даної проблеми проводилися завдяки численним інформаційним повідомленням на основі матеріалів з електронної періодики про знищені, зруйновані та пошкоджені зразки культурної спадщини під час збройної агресії РФ проти України. Проаналізовано важливість документів Конвенції ЮНЕСКО (1972 р.) Закони України “Про охорону культурної спадщини” (2005 р.) та Про внесення змін до Закону України “Про охорону культурної спадщини” (2010, 2015 рр.).

Особливими є наукові дослідження, що надають теоретичні знання про окремі напрями мистецтва, та культурні цінності, які занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток й наразі пошкоджені, незаконно вивезені, або вціліли зруйновані.

На увагу заслуговують праці М. Драгана, в яких викладено художні стилі сакральної архітектури, розкрито творчу особистість мистців та викладені неймовірні оригінальні зразки декоративної різьби, зокрема, “Українські дерев'яні церкви”, “Іван Рудкович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст.”, “Українська декоративна різьба XVI–XVIII ст.”. Мистецтвознавчі напрацювання М. Голубця “Українське мистецтво”, “Галицьке малярство”, В. Щербаківського “Українське мистецтво”.

Фундаментальні монографії Л. Міляєвої, які пов'язані із унікальним мистецтвом певних історичних періодів “Стінопис Потелича: Визвольна боротьба українського народу в мистецтві XVII ст.”, “Український середньовічний живопис”. Вагомим джерелом культурфілософських ідей, які виражені в мистецтві українського іконопису, гравюри, графіки стали ґрунтовні наукові дослідження Д. Степовика “Українська графіка XVI–XVII ст.: Еволюція образної системи”, “Скарби України”, “Історія української ікони”, “Українська гравюра Бароко”.

Теоретичний та історичний аналіз художніх творів і явищ зробили художні критики (О. Авраменко, О. Мартинюк, В. Сидоренко), опис, аналіз і тлумачення художніх творів дали митці (С. Савчук, О. Байшев, О. Тістол, А. Савадов). Широке коло

музеєзнавчих проблем, зокрема теоретичних, що стосуються фондової роботи музеїв, збереження культурної спадщини шляхом складання колекцій українського мистецтва розглядають українські дослідники: С. Кот, Г. Мезенцева, Г. Скрипник, Я. Бондарчук, С. Дмитрух, А. Цибко.

Постановка завдання. Довести, що окупація Росією територій з 2014 року (АР Крим, Донецька, Луганська області) та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року спричинила втрату великої кількості пам'яток культурної спадщини України. Виявити важливі чинники, що сприятимуть державі у відбудові культурної спадщини у після воєнний період та інтеграції України у міжнародний культурний простір. Проаналізувати зруйновані історичні пам'ятки культури, які були пошкоджені в період війн у контексті філософсько-культурологічного аналізу. Розкрити значимість у збереженні культурної спадщини діючих норм Конвенцій ЮНЕСКО та Закону України "Про охорону культурної спадщини" та здійснити переосмислення вартості втрачених культурних надбань, які були занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України та незаконно вивезені російськими окупантами.

Виклад основного матеріалу. Основним джерелом формування національної самосвідомості і зростання духовного розвитку народу є його культурна спадщина. Народ кожної країни створює свій світ культури і живе в ньому, підтверджуючи цим, що культура є надбанням людського буття. Важливою загальною вимогою культури до всього людства є робити добро, творити прекрасне, що активізує людину до вільного вибору у створенні культурних цінностей.

Відомо, що такий компонент як релігія в різні історичні епохи впливав на формування світогляду суспільства, хоча кожна людина визначає особисто своє ставлення до віри, що становить смислове ядро духовної культури, де обов'язковим для людства вважається дотримання загального і універсального закону моралі ("не убий", "не кради", "не кажи неправди").

Нездатність народу дотримуватися суспільно усталеної моральної віри класифікуються як антикультура, як некультурність, що є проявом і наслідком дегуманізації людських стосунків та відходом від загальнолюдських глибинних моральних орієнтацій, які ґрунтуються на вірі.

Жорстокі прояви дегуманізації: агресивність воєнних злочинів, навмисні вбивства, геноцид, насильство, здійснила російська армія, яка несподівано без оголошення війни в ранці 24 лютого 2022 року здійснила повномасштабний збройний наступ проти України. Все цивілізоване людство побачило, як одна з християнських країн перетворилася на агресивного терориста, порушивши основні життєві моральні норми.

Через звірства військ РФ, які відкрилися після деокупації містечок і сіл (Буча, Ірпінь, Гостомель) цивілізоване людство не могло прийти до тями, що в ХХІ ст. можливий геноцид українського народу. Пошкоджені житлові будинки, громадські приміщення, інфраструктура, а значить і пам'ятки, що складають культурну спадщину як одну з найпотужніших складових національної української ідентичності, що поряд із мовою, територією, і спільністю історичної долі є чинником національної консолідації та усвідомлення українцями себе як єдиної нації, яка героїчно в перший день піднялася на захист своєї держави.

Воєнні дії в Україні тривають, постійні артилерійські обстріли населених пунктів та промислових об'єктів російськими військовими призводить до пошкоджень і руйнувань центрів збереження культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини. Проте, не зважаючи на введення воєнного стану, ми продовжуємо творити історію, фіксувати ганебні вчинки окупантів, щоб мати докази про їх відповідальність за скоєні злочини. Повний підрахунок руйнувань поки оцінити неможливо через бойові дії, та відсутність зв'язку з тимчасово непідконтрольними Україні територіями і неможливо оцінити вартість пошкоджених, зруйнованих культурних об'єктів.

Однак, маємо знати, що за статистикою загальна кількість нерухомих пам'яток та об'єктів культурної спадщини складає 148202, в тому числі археології – 74507, історії – 50420, монументального мистецтва – 3576, архітектури і містобудування – 19264,

садово-паркового мистецтва – 329, ландшафтні – 69, науки і техніки – 67. При цьому зазначимо, що у державних статистичних звітах за 2014/15 рр. не враховані дані по АР Крим та м. Севастополю [12, с. 5].

Станом на 13 травня 2022 р за даними Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП) у наслідок широкомасштабної воєнної агресії РФ зафіксовано 300 епізодів воєнних злочинів проти культурної спадщини України. Зокрема, зруйновано та пошкоджено 16 пам'яток національного значення, 72 – місцевого значення. Пошкоджено 10 пам'ятників (меморіальні стели або скульптури), 12 музеїв та історико-культурних заповідників, 6 кінотеатрів. Пошкодили 92 релігійні споруди, з них 35 – пам'ятки історії, архітектури та містобудування, 29 меморіальних пам'ятників на честь історичних особистостей та подій XIX – початку XXI ст., 19 будівель та комплексів музеїв і заповідників, 33 будинки культури, 6 театрів, бібліотеки та інші об'єкти цінної історичної забудови [1].

Нажаль, їх кількість щоденно зростає, проте, ми у своєму дослідженні ставимо питання проаналізувати зруйновані пам'ятки архітектури, які визнані світовою організацією ООН (ЮНЕСКО) і внесені у списки; розглянути питання про запозичення нових технологій у країн, які мають досвід щодо відбудови та збереження культурної спадщини; розкрити роль міжнародного партнерства та новостворених організацій з охорони культурної спадщини.

Посилаючись на статистичні дані втрачених пам'яток культурної спадщини, актуальним залишається документ “Конвенція про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини” (Париж 1972 р.), ратифікований українським урядом в 1988 р. У Конвенції під “культурною спадщиною” розуміються: пам'ятки: твори архітектури, монументальної скульптури й живопису, елементи та структури археологічного характеру, написи, печери та групи елементів, які мають видатну універсальну цінність з точки зору історії, мистецтва чи науки; ансамблі: групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок з пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва, техніки чи науки; визначні місця: твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології.

Аналізуючи документ конвенції, зауважуємо, що принципи, яких дотримується держава в культурній сфері потребують певної корекції, оскільки, на наш погляд, необхідно врахувати те, що Україна в умовах війни має величезні втрати рухомих культурних цінностей, зокрема, скарби “скіфського золота”, ювелірні вироби, монети, прикраси, сакральний посуд (потир), експонати та картини музеїв, окремі з названих не включені до списків конвенції, тому питання втрат також є предметом міжнародної конвенції, яка має надати належну оцінку. Так із Статті 12 виходить, що якщо якась цінність культурної чи природної спадщини не була включена до одного з двох списків, зазначених у пунктах 2 і 4 Статті 11, жодною мірою не означає, що вона не має видатної універсальної цінності [11].

Надзвичайно важливе значення для розуміння сутності духовно-мистецьких цінностей є розгляд питання про відновлення зруйнованої інфраструктури міст і відбудова та реконструкція історичних пам'яток архітектури. З цією метою в Статті 1 конвенції наголошується – необхідно прийняти нові договірні положення, що встановлюють ефективну систему колективної охорони пам'яток видатного універсального культурного й природного значення, засновану на постійній основі відповідно до сучасних наукових методів [11].

Нині, в період цифрової трансформації одним із нових методів фіксації зруйнованих, пошкоджених чи знищених пам'яток і об'єктів культури стає діджиталізація, яка вже сприяє ефективному прийому реєстрації втрат в умовах війни.

Збереження та охорона культурної спадщини сьогодні визначається як пріоритетний напрям зовнішньої і внутрішньої культурної політики України, де серйозна увага приділяється питанню багатостороннього співробітництва та членству в ЄС, що дасть можливість інтеграції держави в європейський культурний простір та її

співпраці з міжнародними організаціями. Виникає потреба необхідного розроблення єдиної системи, яка визначатиме обсяги матеріальних і фінансових ресурсів, для відновлення та реставрації культурної спадщини. Доцільною стане ініціатива щодо організації спеціального міжнародного фонду для подальшої підтримки післявоєнного відновлення об'єктів культурної спадщини та закладів культури.

Вже, нещодавно створений міжнародний фонд “Люблінський трикутник” країнами ЄС (Литва та Польща) підтримує Україну в боротьбі проти російських окупантів, співпрацює над цифровізацією українських об'єктів матеріальної та нерухомої культурної спадщини, а також створює цифрову платформу для їх збереження, охорони, розвитку та популяризації. Саме зараз час “наблизитись до європейських стандартів у сфері збереження культурної спадщини” [13].

На увагу заслуговує міжнародна співпраця України з тими державами, які переживали схоже з тим, що в нас відбувається зараз. Хорватія має величезний досвід з питань збереження, реставрації об'єктів культурної спадщини. Запозичити досвід та допомогу Хорватії з питань напрямку реставрації, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини, що постраждали під час війни з РФ, міністерство Хорватії пропонує багато допомоги, а саме від конкретних інструкцій та спеціалістів у інвентаризації та діджиталізації об'єктів до експертизи оцінки збитків, завданих російськими загарбниками нашому культурному спадку [19].

Варто наголосити, що розглядаються проекти мистецького спрямування, оскільки, в подальшому планується співпраця з міжнародними партнерами в культурній політиці: популяризація художнього мистецтва, обмін думками, організація виставок, проведення мистецьких фестивалів, конкурсів. Згідно висновків експертів, дані проекти сприятимуть виробленню механізмів на динамічну інтеграцію України в світовий культурний простір. Так, наприклад проект “In Solidarity” спрямований на співпрацю з одним із кращих музеїв світу – МоМА (Нью-Йоркським музеєм сучасного мистецтва) на підтримку України, організував виставку у галереї Альфреда Гамільтона Барра-молодшого, де було представлено добірку робіт, створених протягом минулого століття митцями, вихідцями з України [14].

Актуальним для охорони пам'яток культурної спадщини України пропонуються проекти вітчизняних фахівців **на розробку** укриття для пам'яток будь-яких габаритів, щоб у випадку непередбачених обставин не доводилося створювати конструкцію заново для кожного окремого об'єкта. Планується фахівцями, що таке укриття повинно захищати від вибухової хвилі уламків снарядів, куль, вогню тощо. Згідно проектних розробок, для ідентифікації пам'ятки на фасад планується наклеювати оракал з обрисами монумента й інформацією про нього (назвою, роком встановлення, авторством і історичною довідкою [5].

За час війни російські окупанти та їхні поплічники намагаються нав'язати на тимчасово захоплених ними територіях України проросійський дискурс своєї версії історії, одночасно викорінюючи будь-які вияви українського історичного дискурсу. Окупанти, проголосивши денаціоналізацію України, намагаються зруйнувати українську матеріальну та духовну культуру, тим самим знищити код української нації, який лежить в основі духовності народу, що виражає його самоідентичність. Проте їм це ніколи не вдасться. Відомо, що на територіях Луганської, Донецької, Чернігівської, Херсонської, Харківської Сумської областей спостерігалися випадки вилучення з бібліотек української історичної та художньої літератури, яка за змістом і спрямованістю не зіставна з кремлівською пропагандою. Зокрема, було вилучено книжки, в яких висвітлюється історія українських Визвольних змагань, Помаранчевої революції, Революції Гідності, АТО/ООС, а також шкільні підручники з історії. Окупанти також склали списки історичних осіб, пам'ять про яких повинна бути стерта із суспільної свідомості українців. Це, зокрема, Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич, В'ячеслав Чорновіл [10].

З цього приводу доречно нагадати сказане Л. Петасюк: “Пропаганда – це небезпечна зброя. Сьогодні російська брехня отруює все навкруги. Маємо всіма способами боротись із цим явищем. Міністерство визначило чіткі критерії, за якими

російська література буде вилучена з українських бібліотечних фондів. Сподіваємось, що все це позитивно вплине на розвиток українського книговидавництва” [9]. Бібліотекам рекомендується створити дорадчі органи, які надаватимуть рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів в умовах збройної агресії російської федерації проти України.

Проблема руйнування культурної спадщини настільки багатогранна, що потребує її розв’язання в подальших наукових дослідженнях й розкрити її всебічно на даний час неможливо. Тому, у своєму дослідженні ми взяли до уваги лише окремі об’єкти з підтвердженої інформації поданих Інтернет-ресурсів про музеї і театри. Так, до повномасштабної російсько-української війни в Україні функціонувало 437 державних (муніципальних) музеїв (із них – 22 національні), у фондах яких зберігається понад 11 млн. предметів (рухомих пам’яток). Існують також відомчі, громадські музеї [7].

Відомо, що значну частку культурної спадщини України становлять музеї, естетичне відтворення світу, яких відображено в комплексі, тобто сама споруда та її картини, експонати, тощо. Вже з перших днів війни (25 лютого 2022 р.) російські війська атакували історико-краєзнавчий музей у смт. Іванків Вишгородського району Київської області, де експонувалися роботи української художниці Марії Примаченко. Марія Примаченко (1908–1997) – яскрава представниця “наївного” мистецтва, народна художниця України, лауреатка Національної премії України ім. Т. Г. Шевченка. У її творчості органічно поєдналися витoki українського живописного та поетичного фольклору. Художниця, спираючись на неперервність традицій і досвід кількох поколінь народних митців, виробила свій мистецький стиль, у межах якого – нескінченні варіанти декоративних, орнаментальних і жанрових композицій. Завдяки своєму таланту і копіткій щоденній праці, Марія Примаченко досягла світового визнання та посіла одне з найпочесніших місць серед визначних майстрів “наївного” малярства – поряд з Анрі Руссо, Ніко Піросмані, Іваном Генералічем, Никифором Дровняком. За повідомленням у цій великій залі музею знищені роботи відомої української вишивальниці й ткалі Ганни Верес, яка також народилася неподалік Іванкова в селі Обуховичі та самобутні картини інших місцевих народних художників [6].

До великої культурної втрати відносимо знищення Мелітопольського краєзнавчого музею, де знаходилась старовинна колекція “скіфського золота”. Військові РФ та представники окупаційної адміністрації держави-агресора викрали історико-культурні цінності з музею (24.04.22.). Колекція “скіфського золота” – мистецька знахідка, яку в 1954 році на скіфському кургані виявили українські археологи. Спочатку її намагалися вивезти в музей Ермітаж, однак, українські археологи добилися того, щоб колекцію зберегти в Україні. Багата колекція прикрас оздоблена зображеннями звірів з етнічними ознаками скіфського періоду (IV–II ст. до н.е.) та монет із золота, срібла, міді, всі експонати мають високомистецьку та художню цінність [17].

Вщент знищене окупантами місто Маріуполь, культуротворчий потенціал якого мав свою історію художнього формування і розвитку людства (місто поселення стародавніх греків) зі своєрідною інфраструктурою, втратив всі пам’ятки культурної спадщини України. Державний художній музей імені А. Куїнджі м. Маріуполя розглядали як індикатор цінностей культури та механізм трансляції художніх надбань XX–XXI ст. Даний музей знищено російськими агресорами 21.03.2022 р. Навіть у роки Другої світової війни будівля була пограбована німецькими загарбниками, але не була вщент зруйнована так, як знищили її російські окупанти. Вказаний Музей, як історична пам’ятка архітектури в стилі модерн, був побудований на початку XX ст., мав цікавий принцип архітектури, площа якого становила 300 квадратних метрів, на двох поверхах було облаштовано десять виставкових залів. За інформацією, оригінальних робіт Архипа Куїнджі в музеї не було. Натомість невідомою є доля картин інших художників: Івана Айвазовського, Миколи Глуценка, Тетяни Яблонської Михайла Дерегуса, Андрія Коцки, Миколи Бендрика та інших знакових митців. Експозиція містила близько двох тисяч унікальних експонатів, серед яких твори живопису, декоративно-прикладного мистецтва, а також графіка та скульптура. У половині виставкових залів експонували

предмети, пов'язані з життям та творчістю Архипа Куїнджі. Серед них світлини, документи, особисті речі художника, зокрема 200-річна купіль, в якій хрестили Архипа Куїнджі [18].

В основі будь-якої архітектурної споруди завжди лежить творча діяльність людини певного історичного періоду з відображенням багатогранності реального світу. Саме в архітектурі високі етичні ідеали розкриваються через художні засоби в поєднанні об'єму і простору, що становить ансамбль. Власне, пошкоджена і пограбована окупантами "Садиба Попова" належить до палацово-паркового комплексного ансамблю будівель. Василівський історико-архітектурний музей-заповідник "Садиба Попова" Запорізької області – унікальна пам'ятка історії та архітектури кінця XVIII – поч. XIX ст. Комплекс споруд поєднав в собі псевдо мавританський та неоготичний архітектурні стилі, збудований місцевими майстрами-будівельниками та кріпаками з Полтавщини та Чернігівщини. Однак, досі триває дискусія щодо авторства проекту, дослідники мають ряд розбіжностей. Деякі вважають, що маєток був зведений за проектом фінського (шведського) архітектора Стюнкеля, адже поєднання генія архітектури і майстерності виконавця створило справжнє диво містобудування, аналогів високоякісного мурування стін з цегли, за свідченням фахівців, не має ані в Україні, ані в Європі. За даними дослідження у музеї діяло п'ять експозиційних залів: етнографічний зал, експозиція, присвячена подіям Другої Світової війни, виставка місцевих художників та зал з історії маєтку Попова, в якому представлені світлини та документи родини Попових, макети-реконструкції садиби, деякі предмети з його кімнат і багато інших експонатів, особливо мармуровий унітаз, який незаконно викрадений російськими військовими.

Війна триває і культурно-мистецькі проекти зокрема Євробачення-2022 привертають увагу цивілізованого світу до проблем України в тому числі до проблем руйнування культурної спадщини.

В грудні 2022 року виповнюється 300 років від дня народження Григорія Сковороди – людини Високого Духу і Свідомості, який впливав на розвиток української ментальності, слова і пісні. У філософській спадщині українського філософа гармонійно поєднані первинні засади людського буття: світогляду, релігії, моралі, устрою. Коли заглибитися у мудрість Г. Сковороди, ми проникаємо в духовну спадщину українців. Цього року вся філософська спільнота змогла б переосмислити та черговий раз високо оцінити мудрість Г. Сковороди в контексті новітніх наукових досліджень. Які готувалися в багатьох науково-культурних осередках і тому числі у Національному літературно-меморіальному музеї Г.С. Сковороди, який готувався до ювілею, обновляв експонати. Російські окупанти 7 травня 2022 року зруйнували музей, але Мудрість філософа продовжує жити в національному науково-культурному просторі. Згідно опису, у виставкових фондах музею були видані твори Григорія Сковороди, дослідження про нього, книги античних, середньовічних та новочасних філософів і поетів, які вивчав філософ, етнографічні предмети, картини й графічні роботи, пов'язані зі мислителем. В експозиції також були деякі особисті речі Г. Сковороди. У вестибюлі музею проводились тематичні виставки, проекти. Високу оцінку творчості Г. С. Сковороди дає міжнародна організація ЮНЕСКО називаючи його одним найвизначніших мудреців всіх часів і народів. Тож, заглиблюючись у мудрість Г. Сковороди, ми проникаємо в духовну спадщину людства. Світове визнання Г. Сковороди ще більше спонукає українців бути поціновувачами його творчості. Ганебний вчинок окупантів, навмисне руйнування музею, засудила міжнародна спільнота та Президент України В. Зеленський від імені українського народу наголосив: "Зруйнований музей філософа та поета, який жив у XVIII столітті. Який учив людей того, що таке справжнє християнське ставлення до життя і як людині пізнати себе. Що ж, схоже, що це страшна небезпека для сучасної Росії – і музеї, і християнське ставлення до життя, і пізнання людьми себе"[8].

У списки зруйнованої культурної спадщини потрапила унікальна пам'ятка архітектури першої половини XIX ст. Воронцовський палац. В епоху романтизму в класичному стилі, створений за проектом одеського архітектора Франца Карловича Боффо (1796–1867). Палац вінчав собою високий берег у центральній частині Одеси,

вражав глядача яскравою своєрідністю архітектурних форм. Оригінальне планування, цікаве стильове рішення кожного з корпусів, майстерність, з якою викладені стіни і обробка внутрішніх приміщень – усе це захоплювало багато поколінь поціновувачів. Згідно інформаційних повідомлень, **Воронцовський палац в Одесі зазнав ушкодження після ракетної атаки російських військ 8 травня 2022 року [21].**

Вороже пошкодження національного історико-культурного заповідника Хортиця спричинило введення міжнародних культурних санкцій для російського агресора. Хортиця для українців – величний меморіал козацтва, до якого входили унікальні історико-археологічні пам'ятки, об'єкти природно-заповідного фонду. Саме Хортиця була осередком, який в XVI сторіччі почав формування запорізького козацтва. Музей історії запорізького козацтва, відомий колекцією зброї козацької доби та експозиціями про історію виникнення і військове мистецтво запорожців. Музей славився великою кількістю експозицій за тематикою “Запорозької Січі”, де діяли виставки присвячені господарству, побуту, військовій справі козаків, історії козацьких столиць та духовному життю запоріжців. Незабаром мав розпочатися етап створення сучасного ефективного Музею історії запорізького козацтва та нажалі ракетні удари ворога зупинили дані перспективні проєкти [16].

Отже, нині в період високих технологій XXI століття поряд із традиційними природними чи господарськими чинниками руйнації людства, з'явилися нові – повномасштабна війна рф проти українського народу.

Масове знищення цивільного населення, руйнування промислових об'єктів, знущання, насильство, викрадення дітей та дорослих все це Зло сконцентроване в місті металургів Маріуполь. Навмисне скинуті (18.02.2022 р.) авіаційні бомби на Донецький академічний обласний музично-драматичний театр є черговим свідченням руйнації культурних надбань українського народу. Ця пам'ятка архітектури в стилі монументального класицизму з великою кількістю ліплених декорованих компонентів в основі яких скульптурна композиція з характерними ознаками професії краю хлібороби і металурги, надавали споруді художньо-образного відтворення й естетичного сприйняття величності театру. Автори проєкту в 1960 році А. Крилова, С. Малишенко виразили свої етичні погляди відображаючи тогочасне життя. Також у Маріуполі вщент знищені центральна міська бібліотека ім. В. Г. Короленка – архітектурна пам'ятка початку XX ст., бібліотечний фонд якої налічував близько 110 тисяч одиниць зберігання; міський палац культури “Молодіжний” (1952р.) як центр творчості з міжнародним рівня, де щорічно відбувалися виставки, концерти, майстер-класи, діяло 21 творче об'єднання, в яких займалася близько 800 дітей і дорослих [2].

Цинічно знищуючи культурну спадщину України, рф намагається стерти національну ідентичність українського народу. Війська агресора порушують статті 4 та 5 Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту. Такі дії агресора відповідно до Статті 8 Римського статуту міжнародного кримінального суду є воєнним злочином [4].

Аналітики та експерти стверджують, що Україна має стати ініціатором змін і доповнень до міжнародного законодавства у сфері культури (передусім до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту) з метою посилення правової відповідальності за руйнування та знищення культурних об'єктів підчас війни та на тимчасово окупованих територіях, упровадження в міжнародне право санкційних механізмів, які діятимуть навіть у разі неприєднання держави-агресора до відповідного міжнародного документа.

Президент Володимир Зеленський оголосив про створення спеціального судового механізму для розслідування цих та інших воєнних злочинів: “Світ уже бачив багато воєнних злочинів. У різні часи. На різних континентах. Але настав час зробити все, щоб воєнні злочини російських військових стали останнім проявом такого зла на землі. Кожен винний у таких злочинах буде внесений у спеціальну Книгу катів, буде знайдений і покараний” (3 квітня 2022 р.) [3].

Аналітики наголошують, що необхідно ініціювати виключення Росії з міжнародних культурних організацій, таких як UNESCO (Організація Об'єднаних Націй

з питань освіти, науки і культури), ICOMOS (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць), ICCROM (Міжнародний центр вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей), аж до зміни засад її внутрішньої та зовнішньої політики щодо усунення правових та інституційних передумов збереження авторитаризму [15].

Одним з успішних кроків є те, що Україна здобула повну перемогу у справі проти Росії в Міжнародному суді ООН. Суд зобов'язав РФ негайно припинити вторгнення в Україну. Згідно з міжнародним правом, Наказ є обов'язковим до виконання Росією; ігнорування рішення “зажене РФ у ще більшу ізоляцію” [20]. Це свідчить про те, що міжнародна спільнота та український народ засуджують воєнні дії та злочини агресора, докладають максимум зусиль відстоюючи україноцентричні інтереси.

Проблема руйнування культурної спадщини має динамічний характер, адже станом на травень 2022 року повномасштабна війна триває, воєнний стан України продовжено.

У статті описані окремі випадки руйнування культурної спадщини. Слід наголосити, що руйнуються не лише будівлі, але й здійснюється посягання на нищення національної ідентичності, пам'яті, ідеї, духовності. Виразно спостерігаються намагання ворога привласнити собі культурно-мистецькі та історичні надбання українського народу. Збереження національно-культурної спадщини у різних її формах і проявах в нелегкий воєнний час – це заслуга кожного свідомого українця/українки, які здійснюють особистий внесок в перемогу України. Бачення перспектив у відбудові зруйнованих пам'яток культурної спадщини в повоєнний період є реальністю, оскільки обов'язком кожної цивілізованої держави та її влади є зберегти непорушне право людини на життя та відновлення всіх необхідних людських благ для людського життя.

Висновки. Культурна спадщина України є фундаментальним джерелом формування національної самосвідомості і зростання духовного розвитку народу. Вона впливає на самоідентифікацію нації в наступні періоди розвитку України, виступає одним з домінуючих ціннісних надбань держави. Визначено, що ставлення народу до пам'яток культурної спадщини є показником рівня розвитку держави та духовної зрілості її громадян. Визнано, що окуповані Росією території з 2014 року (АР Крим, Донецька, Луганська області) та повномасштабна війна з 24 лютого 2022 року спричинили велику втрату та руйнування історичних пам'яток культурних надбань України. Через бойові дії виникла неможливість доступу українських та міжнародних експертів на територію об'єктів для спостереження за їх станом.

Звернуто увагу на цілеспрямовану діяльність державних органів охорони пам'яток культури та виконання приписів Конвенцій ЮНЕСКО, що сприятиме загальному вдосконаленню збереження і відбудови культурної спадщини із залученням міжнародних організацій, інтеграції України у Євросоюз.

Використано філософсько-культурологічний аналіз на прикладі окремих зруйнованих історичних пам'яток культури, що спрямовує на подальшу розробку наукових досліджень.

Вирішення культуротворчих питань, які гостро постали перед державою в умовах війни, передбачає диференційований підхід до аналізу проблеми й надання об'єктивної оцінки фахівців зруйнованим спорудам з врахування та використання кращих світових досягнень, нагромаджених міжнародним співтовариством в практиці охорони пам'яток історії та культури. Проблема втрати культурної спадщини в Україні потребує перемоги України, участі свідомих українців у відбудові втрачених архітектурних споруд та інших культурних цінностей, співпраці з міжнародними партнерами над духовно-культурними проектами щодо відродження культурної спадщини.

Список використаних джерел

1. *‘Агресивна атака російських військ руйнує християнські храми та інші святині релігійних спільнот України’ 2022, “Укрінформ”* мультимедійна платформа іномовлення України, 08 травня 2022. Доступно: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3477936-unaslidok-atak-rf>>

- zaznali-rujnuvan-sonajmense-116-sporud-duhovnogo-znacenna-mkip.html>. [18 Травень 2022].
2. Бондарева, Ю 2020, 'Шість пам'яток архітектури у Маріуполі з столітньою історією', *Маріуполь*, 24 квітня 2020. Доступно: <<https://mariupol-future.com.ua/uk/articles/3049-6-ramyatok-arkhitekturi-u-mariupoli-z-stolitnoyu-istorieyu>>. [18 Травень 2022].
 3. 'Володимир Зеленський ініціює створення спеціального механізму, який допоможе притягнути до відповідальності осіб, причетних до злочинів проти українського народу' 2022, Офіційне інтернет-представництво, 03 квітня 2022. Доступно: <<https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-iniciyuye-stvorenniya>>. [18 Травень 2022].
 4. 'В Україні задокументували 242 епізоди воєнних злочинів РФ проти культурної спадщини' 2022, "Укрінформ" мультимедійна платформа іномовлення України, 05 травня 2022.. Доступно: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475649-v-ukraini-zadokumentovali-22-epizodi-voennih-zlociniv-rf-proti-kulturnoi-spadsini.html>>. [18 Травень 2022].
 5. 'В Україні створили універсальну систему захисту пам'ятників в умовах війни' 2022, Бюро спадщини - координаційно-інформаційний центр з популяризації, збереження і відновлення спадщини Львова, 28 квітня 2022. Доступно: <<https://spadshchyna.lviv.ua/v-ukrayini-stvoryly-universalnu>>. [18 Травень 2022].
 6. Денисяка, О 2022, 'Окупанти спалили музей з роботами Марії Приймаченко', *Львівський портал*, 28 лютого 2022. Доступно: <[URL:https://portal.lviv.ua/news/2022/02/28/okupanty-spalyly-muzej-z-robotamy-marii-prijmachenko](https://portal.lviv.ua/news/2022/02/28/okupanty-spalyly-muzej-z-robotamy-marii-prijmachenko)>. [18 Травень 2022].
 7. Закон України "Про затвердження загальнодержавної програми збереження та використання об'єктів культурної спадщини на 2004–2010 роки" 2006, Правова охорона культурної спадщини. Нормативна база: зб. документів, Київ, с. 202–203.
 8. 'Зеленський про прицільний обстріл РФ музею Сковороди: "Не кожен терорист додумався"' 2022. Українська правда, 07 травня 2022. Доступно: <<https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/7/7344763/>>. [18 Травень 2022].
 9. 'З українських бібліотек вилучать російські пропагандистські книжки – МКІП' 2022, "Укрінформ" мультимедійна платформа іномовлення України, 05 травня 2022. Доступно: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475683-z-ukrainskih-bibliotek-vilucat-rosijski-propagandistski-knizki-mkip.html>>. [18 Травень 2022].
 10. Карловський, Д 2022, 'Окупанти на захоплених територіях борються з підручниками історії, Стусом і Бандерою', *Українська правда*, 24 березня 2022. Доступно: <<https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334252/>>. [18 травень 2022].
 11. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1988, Документ 995_089, ратифікація від 04.10.1988, підстава 6673-XI. Доступно: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text>. [18 Травень 2022].
 12. Кот, СІ 2018, 'Про стан збереження культурної спадщини України', *Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань "Стан, проблеми та перспективи охорони культурної спадщини в Україні"*, 18 квітня 2018 р., Київ: Інститут історії України НАН України, 43 с.
 13. 'Країни Люблінського трикутника почали співпрацю з оцифрування культурної спадщини України' 2022, "Укрінформ" мультимедійна платформа іномовлення України, 13 травня 2022. Доступно: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3482272-kraini-lublinskogo-trikutnika-rosali-spivpracu-z-ocifruvanna-kulturnoi-spadsini-ukraini.html>>. [18 Травень 2022].
 14. 'Міністр культури та інформаційної політики Олександр Ткаченко обговорив подальшу співпрацю та нові проекти з нью-йоркським музеєм сучасного мистецтва (МоМА)' 2022, "Укрінформ" мультимедійна платформа іномовлення України, 12 травня 2022. Доступно: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3481043-tkachenko-obgovoriv-spivpracu-z-nujorskim-muzeem-sucasnogo-mistectva.html>>. [18 Травень 2022].
 15. 'Міністерство культури та інформаційної політики розширило санкційний список пропутінських діячів' 2022, Міністерство культури та інформаційної політики України, 28 березня 2022. Доступно: <<https://mkip.gov.ua/news/7002.html>>. [18 Травень 2022].
 16. Музей історії запорізького козацтва 2013-2021, *Путівник національний заповідник Хортиця*. Доступно: <<https://hortica.zp.ua/ua/guide/north/91-museum/>>. [18 Травень 2022].
 17. 'Росія викрала скіфське золото з музею в окупованому Мелітополі' 2022, Інформаційне агентство ЛІГАБізнесІнформ, 11 травня 2022. Доступно: <<https://news.liga.net/ua/culture/news/rossiya-ukrala-skifskoe-zoloto-iz-muzeya-v-okkupirovannom-melitopole>>. [18 Травень 2022].
 18. Склена, І 2022, 'Нова статистика про втрачені і пошкоджені об'єкти культури внаслідок рашистських обстрілів і авіа ударів', *Фотографії старого Львова*, 04 травня 2022. Доступно:

- <<https://photo-lviv.in.ua/nova-statystyka-pro-vtracheni-i-poshkodzeni-ob-iekty-kultury-vnaslidok-rashystskykh-obstriliv-i-aviaudariv/>>. [18 Травень 2022].
19. 'Україна запозичить досвід та допомогу Хорватії з питань збереження/реставрації об'єктів культурної спадщини' 2022, "Укрінформ" мультимедійна платформа іномовлення України, 05 травня 2022. Доступно: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475986-ukraina-zapozicit-dosvid-horvatii-z-restavracii-kulturoi-spadsini-tkacenko.html>>. [18 Травень 2022].
 20. Україна здобула повну перемогу у справі проти Росії в Міжнародному суді ООН 2022. Доступно: <<https://twitter.com/zelenskyuua/status/1504120045936463879>>. [18 Травень 2022].
 21. Чорна, І 2022, 'В Одесі внаслідок ракетної атаки зазнав пошкоджень Воронцовський палац', Суспільне мовлення України, АТ «НСТУ», 12 травня 2022. Доступно: <<https://suspihne.media/238856-v-odesi-vnaslidok-raketnoi-ataki-zaznav-poskodzen-voroncovskij-palac/>>. [18 Травень 2022].

References

22. 'Ahresyuna ataka rosiiskyykh viisk ruiniue khrystyianski khramy ta inshi sviatyni relihiinykh spilnot Ukrainy (Aggressive attack by Russian troops destroys Christian churches and other shrines of religious communities of Ukraine)' 2022, "Ukrinform" multymediina platforma inomovlennia Ukrainy, 08 travnia 2022. Dostupno: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3477936-unaslidok-atak-rf-zaznali-rujnuvan-sonajmense-116-sporud-duhovnogo-znacenna-mkip.html>>. [18 Traven 2022].
23. Bondareva, Yu 2020, 'Shist pam'iatok arkhitektury u Mariupoli z stolitnoiu istoriieiu (Six architectural monuments in Mariupol with a century-old history)', *Mariupol*, 24 kvitnia 2020. Dostupno: <<https://mariupol-future.com.ua/uk/articles/3049-6-pamyatok-arkhitekturi-u-mariupoli-z-stolitnoyu-istoriieiu>>. [18 Traven 2022].
24. 'Volodymyr Zelenskyi initsiiue stvorennia spetsialnogo mekhanizmu, yakyyi dopomozhe prytiahnuty do vidpovidalnosti osib, prychetnykh do zlochyniv proty ukrainskoho narodu (Volodymyr Zelenskyi initiates the creation of a special mechanism that will help bring to justice those involved in crimes against the Ukrainian people)' 2022, Ofitsiine internet-predstavnytstvo, 03 kvitnia 2022. Dostupno: <<https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-iniciyue-stvorennia>>. [18 Traven 2022].
25. 'V Ukraini zadokumentuvaly 242 epizody voiennykh zlochyniv rf proty kulturnoi spadshchyny (242 episodes of Russian war crimes against cultural heritage have been documented in Ukraine)' 2022, "Ukrinform" multymediina platforma inomovlennia Ukrainy, 05 travnia 2022.. Dostupno: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475649-v-ukraini-zadokumentuvali-22-epizodi-voennih-zlochiniv-rf-proti-kulturnoi-spadsini.html>>. [18 Traven 2022].
1. 5. 'V Ukraini stvoryly universalnu systemu zakhystu pamiatnykiv v umovakh viiny (Ukraine has created a universal system of protection of monuments during the war)' 2022, Biuro spadshchyny koordynatsiino-informatsiinyi tsentr z populyaryzatsii, zberezhenia i vidnovlennia spadshchyny Lvova, 28 kvitnia 2022. Dostupno: <<https://spadshchyna.lviv.ua/v-ukrayini-stvoryly-universalnu>>. [18 Traven 2022].
26. Denysiaka, O 2022, 'Okupanty spalyly muzei z robotamy Marii Pryimachenko (The occupiers burned the museum with the works of Maria Pryimachenko)', *Lvivskyi portal*, 28 liutoho 2022. Dostupno: <[URL:https://portal.lviv.ua/news/2022/02/28/okupanty-spalyly-muzej-z-robotamy-marii-prymachenko](https://portal.lviv.ua/news/2022/02/28/okupanty-spalyly-muzej-z-robotamy-marii-prymachenko)>. [18 Traven 2022].
27. *Zakon Ukrainy "Pro zatverdzhennia zahalnodержавnoi prohramy zberezhenia ta vykorystannia ob'ektiv kulturnoi spadshchyny na 2004–2010 roky"* (Law of Ukraine "On Approval of the National Program for Preservation and Use of Cultural Heritage Sites for 2004–2010") 2006, Pravova okhorona kulturnoi spadshchyny. Normatyvna baza: zb. dokumentiv, Kyiv, s. 202–203.
28. 'Zelenskyi pro prytisilnyi obstril RF muzeiu Skovorody: "Ne kozhen teroryst dodumaietsia" (Zelensky on the targeted shelling of the Russian Federation in the Skovoroda Museum: 'Not every terrorist guesses "')' 2022. Ukrainska pravda, 07 travnia 2022. Dostupno: <<https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/7/7344763/>>. [18 Traven 2022].
29. 'Z ukrainskykh bibliotek vyluchat rosiiski propahandystski knyzhky – MKIP (Russian propaganda books will be confiscated from Ukrainian libraries - ICIP)' 2022, "Ukrinform" multymediina platforma inomovlennia Ukrainy, 05 travnia 2022. Dostupno: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475683-z-ukrainskih-bibliotek-vilucat-rosijski-propagandistski-knizki-mkip.html>>. [18 Traven 2022].
30. Karlovskiy, D 2022, 'Okupanty na zakhoplenykh terytoriiakh boriutsia z pidruchnykamy istorii, Stusom i Banderioiu (The occupiers in the occupied territories are fighting with history textbooks,

- Stus and Bandera)', *Ukrainska pravda*, 24 bereznia 2022. Dostupno: <<https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/24/7334252/>>. [18 traven 2022].
31. *Konventsia pro okhoronu vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)* 1988, Dokument 995_089, ratyfikatsiia vid 04.10.1988, pidstava 6673-XI. Dostupno: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text>. [18 Traven 2022].
 32. Kot, SI 2018, 'Pro stan zberezhenia kulturnoi spadshchyny Ukrainy (On the state of preservation of cultural heritage of Ukraine)', *Informatsiino-analitychni materialy do parlamentskykh slukhan "Stan, problemy ta perspektyvy okhorony kulturnoi spadshchyny v Ukraini"*, 18 kvitnia 2018 r., Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 43 s.
 33. 'Krainy Liublińskoho trykutnyka pochalы spivpratsiu z otsyfruvannia kulturnoi spadshchyny Ukrainy (The countries of the Lublin Triangle have started cooperation in digitizing the cultural heritage of Ukraine)' 2022, "Ukrinform" multymediina platforma inomovlennia Ukrainy, 13 travnia 2022. Dostupno: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3482272-kraini-lublińskogo-trikutnyka-pocali-spivpracu-z-ocifruvanna-kulturnoi-spadsini-ukraini.html>>. [18 Traven 2022].
 34. 'Ministr kultury ta informatsiinoi polityky Oleksandr Tkachenko obhovoryv podalshu spivpratsiu ta novi proiekty z niu-yorskym muzeiem suchasnoho mystetstva (MoMA) (Minister of Culture and Information Policy Oleksandr Tkachenko discussed further cooperation and new projects with the New York Museum of Contemporary Art (MoMA))' 2022, "Ukrinform" multymediina platforma inomovlennia Ukrainy, 12 travnia 2022. Dostupno: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3481043-tkachenko-obgovoryv-spivpracu-z-nuorskim-muzeem-suchasnogo-mystetstva.html>>. [18 Traven 2022].
 35. 'Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky rozshyrylo sanktsiinyi spysok proputinskykh diiachiv (Ministry of Culture and Information Policy has expanded the sanctions list of pro-Putin figures)' 2022, Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy, 28 bereznia 2022. Dostupno: <<https://mkip.gov.ua/news/7002.html>>. [18 Traven 2022].
 36. *Muzei istorii zaporizkoho kozatstva (Museum of the History of the Zaporozhian Cossacks)* 2013-2021, Putivnyk natsionalnyi zapovidnyk Khortytsia. Dostupno: <<https://hortica.zp.ua/ua/guide/north/91-museum/>>. [18 Traven 2022].
 37. 'Rosii vykrala skifskie zoloto z muzeiu v okupovanomu Melitopoli (Russia stole Scythian gold from a museum in occupied Melitopol)' 2022, Informatsiine ahentstvo LIHABiznesInform, 11 travnia 2022. Dostupno: <<https://news.liga.net/ua/culture/news/rossiya-ukrala-skifskoe-zoloto-iz-muzeia-v-okkupirovanom-melitopole>>. [18 Traven 2022].
 38. Sklenar, I 2022, 'Nova statystyka pro vtracheni i poshkodzeni obiekty kultury vnaslidok rashystskykh obstriliv i avia udariv (New statistics on lost and damaged cultural objects due to racist shelling and air strikes)', *Fotohrafii staroho Lvova, 04 travnia 2022*. Dostupno: <<https://photo-lviv.in.ua/nova-statystyka-pro-vtracheni-i-poshkodzeni-ob-iekty-kultury-vnaslidok-rashystskykh-obstriliv-i-aviaudariv/>>. [18 Traven 2022].
 39. 'Ukraina zapozychyt dosvid ta dopomohu Khorvatii z pytan zberezhenia/restavratsii obektiv kulturnoi spadshchyny (Ukraine will borrow experience and assistance from Croatia on the preservation / restoration of cultural heritage sites)' 2022, "Ukrinform" multymediina platforma inomovlennia Ukrainy, 05 travnia 2022. Dostupno: <<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3475986-ukraina-zapozicit-dosvid-horvatii-z-restavratsii-kulturoi-spadsini-tkachenko.html>>. [18 Traven 2022].
 40. *Ukraina zdobula povnu peremohu u spravi proty Rosii v Mizhnarodnomu sudi OON (Ukraine has won a complete victory in the case against Russia in the UN International Court of Justice)* 2022. Dostupno: <<https://twitter.com/zelenskyyua/status/1504120045936463879>>. [18 Traven 2022].
 41. Chorna, I 2022, 'V Odesi vnaslidok raketnoi ataky zaznav poshkodzen Vorontsovskiy palats (Vorontsov Palace was damaged in Odessa as a result of a rocket attack)', *Suspilne movlennia Ukrainy, AT «NSTU»*, 12 travnia 2022. Dostupno: <<https://suspilne.media/238856-v-odesi-vnaslidok-raketnoi-atyki-zaznav-poskodzen-vorontsovskij-palac/>>. [18 Traven 2022].